

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДИК ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

А Автор обґрунтовує актуальність дослідження методик діагностики рівня розвитку професійної рефлексії, зокрема діагностики рівня розвитку рефлексивності та рефлексії, рівня сформованості педагогічної рефлексії, самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії. Автор розглядає також взаємодоповнюючі методики діагностики рівня саморозвитку та потреб у саморозвитку, самооцінці, самоактуалізації, мотивації досягнень, визначенні ціннісних орієнтирів тощо.

Ключові слова: професійна рефлексія, методика діагностики професійної рефлексії, порівняльна характеристика методик діагностики.

Актуальність проблеми. Проведений теоретичний аналіз поняття «професійна рефлексія педагога» дав змогу зробити висновок, що поняття рефлексії, професійної рефлексії та професійної рефлексії педагога взаємопов'язані між собою як загальне, спеціальне та специфічне. Можна стверджувати, що професійна педагогічна рефлексія – це й усвідомлення викладачем себе як суб'єкта педагогічної діяльності; й оцінка педагогічної ситуації, в якій він перебуває; і визначення міри відповідності власних педагогічних дій і форм поведінки в професійно значущих ситуаціях. Професійна рефлексія педагога підлягає діагностуванню та розвитку.

Постає завдання в проведенні порівняльної характеристики методик діагностики рівня розвитку професійної рефлексії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нами проаналізовані методики діагностики рівня розвитку рефлексивності, рефлексії, педагогічної рефлексії, О. Анісімова, О. Рукавишнікової, рівня онтогенетичної рефлексії В. Козлова, Г. Мануйлова. Розглянуто такі взаємодоповнюючі методики діагностики властивостей особистості:

- діагностика самоактуалізації особистості (А. Лазукін в адаптації Н. Каліна);
- методика виявлення стилю самоактуалізації (В. Семиченко);
- тест на визначення рівня реалізації потреб у саморозвитку та експрес-діагностика рівня самооцінки (Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов);
- діагностика рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності (Л. Бережнова);
- діагностика на самооцінку за методикою С. Будассі;
- тест на орієнтацію сенсу життя за методикою Д. Леонтьєва.

Формулювання цілей статті. Спрямованість на розвиток професійної рефлексії педагога ставить завдання перш за все визначити рівень сформованості вказаної властивості в особистості. Тому постає необхідність представити порівняльний аналіз методик діагностики рівня сформованості рефлексії, педагогічної рефлексії та взаємодоповнюючих до них.

Виклад основного матеріалу. Для науковців, які планують займатися розвитком професійної рефлексії, стане в нагоді використання методики діагностики рівня розвитку рефлексивності, розробленої А. Карповим на основі сформованих уявлень про зміст поняття рефлексії [2]. Дана методика діагностики базується на теоретичному матеріалі, який конкретизує загальне поняття рефлексивності та низку суттєвих особливостей цієї властивості й призначена для визначення рівня розвитку рефлексії у особистості. З метою визначення рівня рефлексивності, самокритичності та колективності особистості О. Анісімов запропонував методику визначення рівня рефлексії [1]. З метою глибокого пізнання самого себе О. Рукавишнікова пропонує для виявлення рівня сформованості педагогічної рефлексії

особистісний опитувальник [5]. Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов підготували діагностику на самооцінку рівня онтогенетичної рефлексії, яка спрямована на вивчення її рівня, передбачає аналіз минулих помилок, успішного і неуспішного досвіду життєдіяльності [7].

Представимо порівняння методик діагностики рівня розвитку рефлексії (табл. 1).

За табл. 1 видно, що всі методики мають різну кількість варіантів відповідей.

Методики А. Карпова, О. Рукавишнікової, Н. Фетіскіна мають такі спільні елементи: текст опитувальника, складений у формі запитань; результат має три можливих варіанти; діагностується лише одна характеристика респондента (рефлексивність чи рефлексія).

Методика О. Анісімова від трьох інших відрізняється тим, що опитувальник складений із тверджень, у результаті проведення можна отримати один з п'яти можливих варіантів, діагностується три характеристики (рефлексивність, самокритичність і колективність).

На нашу думку, вказані методики є сенс використовувати для виявлення рівня рефлексивності (зокрема онтогенетичної) та рівня сформованості рефлексії. Як взаємодоповнюючі використовуються методики діагностики рівня саморозвитку та потреб у саморозвитку, самооцінки, самоактуалізації, мотивації досягнень, визначення ціннісних орієнтирів тощо.

Зокрема, доцільно провести тест на визначення рівня реалізації потреб у саморозвитку, авторами якого є Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов. Л. Бережнова пропонує діагностику рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності, в результаті якої визначається рівень прагнення до саморозвитку, самооцінка особистістю своїх якостей, оцінка проекту педагогічної підтримки [7].

Порівняємо методики вищезазначених авторів (табл. 2).

За табл. 2 зрозуміло, що ці дві методики мають багато відмінностей: опитувальники складені як у формі питань, так і у формі тверджень; методика Л. Бережнкової має до кожного питання три індивідуальні варіанти відповідей; методика Н. Фетіскіна, В. Козлова, Г. Мануйлова дає можливість оцінити одну характеристику особистості на відміну від методики Л. Бережнкової, яка діагностує три властивості.

Отже, вказані методики доцільно використовувати разом для формування повнішої картини про респондента, так як саморозвиток характеризується прагненням розвиватися, властивостями особистості, що спонукають до саморозвитку, можливостями реалізації себе в професійній діяльності, що можливо визначити за допомогою методики Л. Бережнкової, та рівнем реалізації потреби особистості в саморозвитку, що визначається за допомогою методики Н. Фетіскіна та ін.

Важливим регулятором поведінки особистості є самооцінка, адже вона визначає ставлення до своїх успіхів і невдач, що є важливим у професійній діяльності людини та впливає на її ефективність. Самооцінка та ставлення лю-

Порівняльна таблиця методик діагностики рівня розвитку рефлексії

Автор	Назва	К-сть запитань	Варіанти відповідей	Результат
А. Карпов	Рівень розвитку рефлексивності	27	1 – абсолютно неправильно; 2 – неправильно; 3 – швидше неправильно; 4 – не знаю; 5 – швидше правильно; 6 – правильно; 7 – абсолютно правильно.	1 – високий рівень рефлексивності; 2 – середній рівень рефлексивності; 3 – низький рівень рефлексивності.
О. Рукавишнікова	Визначення рівня сформованості педагогічної рефлексії	34	Два варіанти відповідей: «так» або «ні».	1 – низький рівень розвитку рефлексії; 2 – середній рівень рефлексії; 3 – високий рівень рефлексії.
О. Анісімов	Визначення рівня рефлексії	8	5 – ніколи; 4 – рідко; 3 – за мірою необхідності; 2 – часто; 1 – завжди.	1 – низький; 2 – нижче середнього; 3 – середній; 4 – вище середнього; 5 – високий рівень рефлексивності, самокритичності, колективності.
Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов	Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії	15	Три варіанти відповідей: «так», «ні» або «не знаю».	1 – повна відсутність рефлексії минулого досвіду. 2 – рефлексія зі знаком «-». 3 – рефлексія зі знаком «+».

Таблиця 2

Порівняльна таблиця методик діагностики рівня саморозвитку особистості

Автор	Назва	К-сть запитань	Варіанти відповідей	Результат
Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов	Тест на визначення рівня реалізації потреб у саморозвитку	15	1 – не відповідає дійсності; 2 – скоріше не відповідає; 3 – і так, і ні; 4 – скоріше відповідає, ніж ні; 5 – твердження повністю відповідає дійсності.	1 – респондент активно реалізує свої потреби в саморозвитку; 2 – система саморозвитку поки що не склалася; 3 – респондент перебуває у стадії зупиненого саморозвитку.
Л. Бережнова	Діагностика рівня саморозвитку і професійно-педагогічної діяльності	18	Кожне питання (твердження) має три варіанти відповіді.	Рівень прагнення до саморозвитку визначається шкалою із 7 пунктів; самооцінка особистістю своїх якостей визначається – із 6 пунктів; оцінка проекту педагогічної підтримки – шкалою із 5 пунктів.

дини до себе тісно пов'язані з рівнем вимог і мотивацій особистості. Від самооцінки залежить інтерпретація власного досвіду та очікувань людини від самого себе та оточуючих. Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов розробили експрес-діагностику рівня самооцінки, яка складається з 15 питань і в результаті дає можливість респонденту визначити свій рівень: завищений, середній (реалістичний), занижений. Діагностика на самооцінку за методикою С. Будассі спрямована на вивчення й оцінку уявлення про себе [4]. Унаслідок проведення діагностики можливо отримати такі результати: самооцінка висока (неадекватна та адекватна), середня, низька (неадекватна та адекватна). Як бачимо, в результаті вказаних діагностик на визначення рівня самооцінки особистоті респондент може отримати однакові результати, та методика проведення суттєво відрізняється. За методикою Н. Фетіскіна та ін. респонденту достатньо відповісти на твердження, обравши один з чотирьох варіантів відповіді: дуже часто, часто, інколи, рідко, ніколи. Методика С. Будассі складніша у проведенні. Автор пропонує список із 48 слів, які означають властивості особистості. З них респондент має вибрати 20, які найбільше характеризують ідеал, і побудувати з них еталонний ряд, розмістивши їх у порядку від найважливішого до негативного. Після чого із відібраних раніше властивостей опитуваний вибудовує суб'єктивний ряд у порядку вираженості вибраних харак-

теристик у себе. Метою оброблення результатів даної методики є визначення зв'язку між оцінками якостей особистості, які складають «Я – ідеальне» та «Я – реальне», що відіграють важливу роль у процесі формування самооцінки. На думку автора методики, той, хто досягає в реальності характеристик, які відповідають ідеалу, буде мати високу самооцінку. Якщо ж людина має великий розрив між цими характеристиками і реальними своїми досягненнями, то її самооцінка, більш за все, буде низькою. На нашу думку, є сенс проводити як експрес-діагностику, так і складнішу діагностику за методикою С. Будассі, щоб за допомогою співставлення та порівняння отриманих результатів зробити точніший висновок про рівень самооцінки особистості.

З метою визначення рівня прагнення людини до найповнішого розкриття та реалізації свого особистісного потенціалу, що дасть змогу з'ясувати потребу в самоактуалізації, тобто прагненні реалізувати свої здібності і таланти, доцільно проводити діагностику самоактуалізації особистості. Найповніша самореалізація полягає в реалізації сенсу життя й ціннісних орієнтацій. Таку самоактуалізацію називають самовіддачею, самореалізацією. Трапляються поодинокі випадки, коли самореалізована особистість може називатися самоактуалізованою. Таке синонімічне вживання може стосуватися найвищого рівня виявлення самоактуалізації особистості. Розглянемо діагностику само-

актуалізації особистості за методикою А. Лазукіна в адаптації Н. Каліна [7]. Опитувальник за вказаною методикою містить 100 пар тверджень. У кожній парі респондент має обрати один варіант, який йому найбільше подобається або краще відповідає його уявленням, точніше відображає його думки. Перед початком діагностики опитуваний має зрозуміти, що немає хороших чи поганих, правильних або неправильних відповідей. Окремі шкали опитувальника представлені наступними пунктами: орієнтація в часі (наскільки людина живе сьогоднішнім), шкала цінностей (ставлення до істини, добра, краси, цілісності, справедливості тощо), погляд на природу людини, потреба в пізнанні, креативність (прагнення до творчості), автономність, спонтанність, самопорозуміння, аутосимпатія, шкала контактності, гнучкість у спілкуванні. Як бачимо, діагностика за даною методикою займає певну кількість часу, разом з тим має доволі просту систему проходження й дає доволі широкий спектр результатів. На відміну від вказаної доволі простою і незбарною по часу, та не менш цікавою й результативною, є методика виявлення стилю самоактуалізації, що запропонована В. Семиченко у підручнику «Психологія» [6]. Вона містить десять запитань із трьома варіантами відповіді і дає можливість визначити один з трьох стилів респондента: стиль особистості, що прагне до самоактуалізації, стиль консервативної особистості, стиль домінуючої особистості. Діагностика на визначення самоактуалізації особистості та стилю самоактуалізації за методикою А. Лазукіна в адаптації Н. Каліна й методикою В. Семиченко дадуть змогу детальніше проаналізувати результати та виявити нахили й можливості респондента, внаслідок чого розробити план дій щодо розвитку його здібностей.

Особливе місце в діагностиці особистості займає тест на орієнтацію сенсу життя за методикою Д. Леонтьєва [3], який дозволяє виявити джерело сенсу життя, який може бути знайдений людиною або в майбутньому (цілі), або в сьогоднішньому (процес), або в минулому (результат), або в усіх

трьох складових життя. Цей тест містить 20 пар протилежних тверджень, які дають можливість визначити рівень розвинутих таких показників: цілі в житті (наявність чи відсутність планів на майбутнє), процес життя (інтерес та емоційна насиченість життя), результативність життя (задоволеність самореалізацією), локус контролю – Я (я – господар життя), локус контролю – життя (керуваність життям). Респондент серед запропонованих пар протилежних тверджень має вибрати одне, яке відповідає, на його думку, дійсності та відзначити однією з чисел 1, 2, 3 у залежності від упевненості щодо вибору (або 0, якщо обидва твердження, на погляд опитуваного, правильні).

Висновки. Порівняльна характеристика вказаних методик діагностики рівня сформованості рефлексії та допоміжних діагностик саморозвитку, самооцінки, самоактуалізації тощо демонструє різноманітність і варіативність технологій діагностики, їх видів, механізмів, результатів. Серед них, на нашу думку, є значущі та ефективніші. Та існує необхідність у розробленні сучасних технологій діагностики рівня сформованості професійної рефлексії, зокрема професійної рефлексії педагога.

Список використаних джерел

1. Анисимов, О. С. Амеологические основы рефлексивной самоорганизации педагога: творчество и культура мышления : автореф. дисс. ... докт. психол. наук / О. С. Анисимов. – Москва, 1994. – 86 с.
2. Карпов, А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика её диагностики / А. В. Анисимов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.
3. Леонтьев, Д. А. Тест смысловых ориентаций (СЖО). 2-е изд. / Д. А. Леонтьев. – Москва, 2000. – 18 с.
4. Нахождение количественного выражения уровня самооценки (по С. А. Будасси) / Никиреева Е. М. Психологические особенности направленности личности : учебн. посіб. – Москва, 2007. – 154 с.
5. Рукавишников, Е. Е. Формирование профессиональной рефлексии у студентов медицинского колледжа : автореф. дис. ... канд. психол. наук / Е. Е. Рукавишников. – Ставрополь, 2007. – С. 46–74.
6. Семиченко, В. А. Психология педагогической деятельности : навч. посіб. – Київ, 2004. – С. 253–254.
7. Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – Москва, 2002. – 490 с.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу : 03.10.2016

Денга Н. Н. Сравнительная характеристика методик диагностики уровня развития профессиональной рефлексии.

А Автор обосновывает актуальность исследования методик диагностики уровня развития профессиональной рефлексии, в частности диагностики уровня развития рефлексивности и рефлексии, уровня сформированности педагогической рефлексии, самооценки уровня онтогенетической рефлексии. Автор рассматривает также взаимодополняющие методики диагностики уровня саморазвития и потребностей в саморазвитии, самооценке, самоактуализации, мотивации достижений, определении ценностных ориентиров и др.

Ключевые слова: профессиональная рефлексия, методика диагностики профессиональной рефлексии, сравнительная характеристика методик диагностики.

Denga N. M. Comparative characteristics the methods of diagnostics the level of the developing professional reflection.

S In the article the author substantiates the relevance of the study the methods of diagnostics the level of the developing professional reflection, in particular for diagnostics the level of developing reflexivity and reflection, the level of formation pedagogical reflection, self-assessment the level of ontogenetic reflection. The author also considers complementary methods of diagnostics the level of self-development and needs in self-development, self-esteem, self-actualization, motivation of achievements, determination of values etc.

Key words: professional reflection, the technique of diagnostics the professional reflection, comparative characteristics the methods of diagnostics.